

The author puts the stress on the following facts: the value system determines the contents of the personality orientation and defines the main life concept which is realized in both personal and professional dimensions. The content of value system of each separate group defines the group orientation type.

The author identified a homogeneity in value systems of students of all four groups that can tell about a strong value basis for educational as well as practical activities.

Key words: *value system, professional development, the stage of professional education, prejudicial investigative authorities*

Мілорадова Наталя Едуардівна – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності) Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків.

УДК 159.92

Мищенко Н.В., Ковальова О.В., Іванов О.Г.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА СИСТЕМНА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСІБ З КРИЗОВИМИ СТАНАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

В статті розкрито особливості психологічного супроводу та системної соціальної підтримки осіб з кризовими станами в умовах сучасного соціуму. Показано, що соціально-психологічний супровід – це один із видів соціального патронажу як цілісної і комплексної системи соціальної підтримки та психологічної допомоги, що здійснюється в рамках діяльності соціально-психологічних служб; інтегративна технологія, завдання якої – створення умов для відновлення потенціалу розвитку і саморозвитку сім'ї та особистості і, в результаті, – ефективного виконання окремою людиною або родиною своїх основних функцій; процес особливого роду буттєвих відносин між супроводжувачем і тими, хто потребує допомоги. Зазначається, що в якості основних характеристик психологічного супроводу виступають його процесуальність, пролонгованість, недирективність, заглибленість в реальне повсякденне життя людини або сім'ї, особливі відносини між учасниками цього процесу.

Ключові слова: *особистість, сім'я, психологічний супровід, соціальна підтримка, кризові стани.*

Постановка проблеми. Родині і окремі особистості в період життєвих криз властиве спотворення центрального утворення самосвідомості – суб'єктивного образу світу, тобто уявлень і відносин про себе і навколишній світ

в цілому. Таке спотворення сигналізує про глибинну неузгодженість базисного механізму буття і розвитку особистості «ідентифікації-відокремлення»: як глибинний психологічний захисту «включається» відчуження і порушується адаптація людини до життя.

Втрату себе і світу неможливо заповнити, застосовуючи звичні засоби соціальної допомоги: матеріальну підтримку, професійну перепідготовку і працевлаштування або заклик взяти себе в руки. Щоб повернути людину до життя, реанімувати відносини в родині, необхідна спеціальна робота по відродженню у неї механізму ідентифікації-відокремлення, набуття нею відповідальності за себе і свій спосіб життя. Основною формою надання такої допомоги повинен стати спеціально організований процес – системна соціально-психологічна підтримка сім'ї або особистості, їх психологічний супровід [1-5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В якості термінів, що позначають соціально-психологічну допомогу в літературі пропонуються «сприяння» (К. Гуревич, І. Дубровіна; Е. Верник, Х. Лийметс, Ю. Сьерда); «со-буття» (В. Слободчиков), «співробітництво» (С. Хоружий), «психологічний або соціально-психологічний супровід» (М. Битянова, Ю. Слюсарев, Г. Бардієр, О. Волосников, А. Деркач, В. Мухіна). З усіх цих понять найчастіше використовується в практиці термін «супровід». На це є свої причини, і одна з них – глибинний смисловий збіг слова «супровід» і сутності соціально-психологічної допомоги сім'ї або особистості в кризові періоди життя [5].

Етимологічно поняття супровід близько таким поняттям, як сприяння, спільне пересування, допомога одній людині іншій в подоланні труднощів. У найзагальнішому значенні супровід – це зустріч двох людей і спільне проходження загального відрізка шляху. Супроводжувати – значить проходити з ким-небудь частину його шляху в якості супутника або провідника.

Мета статті – розкрити особливості психологічного супроводу та системної соціальної підтримки осіб з кризовими станами в умовах сучасного соціуму.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Найбільш поширені такі деформації образу світу і порушення адаптації, як комплекс жертви, що виражається поєднанням психічних реакцій – апатії, відмови від відповідальності за себе та інших, безпорадності, безнадійності, зниження психологічної самооцінки тощо, комплекс знедоленої людини, що характеризується роз'єднаністю, холодністю. І в тому і в іншому випадку люди сповнені катастрофічних очікувань і передчуттів, побоюються негативного впливу будь-яких подій на своє життя. Це поєднується із зовнішнім локусом контролю – екстернальністю, тобто схильністю пояснювати основну частину життєвих невдач зовнішніми обставинами (не «я роблю», а «зі мною відбувається», «так вже склалися обставини», «від долі не втечеш»). Подібне емоційне самопочуття впливає на душевне благополуччя особистості, на її відносини з оточуючими і підсилює соціально-психологічні та особистісні конфлікти, психологічну напруженість.

Базова ситуація порушення адаптації до життя – це зміни, які прямо або побічно порушують відносно стійку динамічну рівновагу зовнішніх і внутрішніх умов буття сім'ї і кожного її члена, створюючи тим самим потенційну або актуальну загрозу існуванню і задоволенню основних життєвих потреб її членів. Перед особистістю або родиною виникає проблема, від якої неможливо піти і яку, разом з тим, неможливо вирішити за допомогою вироблених раніше способів адаптації.

Непродуктивна (захисна) адаптація до життя – фіксована, негнучке побудова людиною або родиною відносин з собою, своїми близькими (всередині сім'ї) і з зовнішнім світом на основі дії механізму відчуження; спроби вирішити важку життєву ситуацію непридатними, неадекватними способами.

Саме такий тип адаптації включає дію психологічного механізму опору змінам, який активізує глибинні психологічні захисти. За допомогою цього механізму сім'я або людина пристосовується до життя, але це адаптація непродуктивна, яка полягає у втечі від проблем. Сім'я (людина) не живе, а виживає, підкоряючись звичним, але таким, що втратили в нових умовах колишню ефективність стереотипам; порушується дія базового психологічного механізму буття і розвитку особистості – «ідентифікація-відокремлення»; виникають специфічні порушення психічної діяльності різної глибини і тривалості. Закономірним результатом непродуктивної захисної адаптації стає спотворення суб'єктивного образу світу сім'ї (людини), що призводить до розвитку комплексів жертви, знедоленої людини [5-9].

Це спостерігається у представників різних категорій населення, серед яких безробітні; військовослужбовці, жінки, які стали жертвами сімейного насильства; юнаки та дівчата в період кризи ідентичності; вихованці дитячих будинків.

Позитивна адаптація до життя – це процес свідомої побудови, упорядкування або досягнення людиною стійких рівноважних відносин між собою, іншими людьми і світом в цілому.

Надання соціальної та психологічної підтримки необхідно не тільки сім'ї (людям) групи особливого ризику. Вона може знадобитися будь-якій людині, що опинилася у важкій життєвій ситуації.

Робота по соціально-психологічному супроводу неблагополучної сім'ї передбачає знання її особливостей. Потрібно знати уявлення її членів про життя, їхнє ставлення до себе, інших людей і світу в цілому; причини сімейного неблагополуччя (різке погіршення зовнішніх умов буття, зниження рівня життя або стійка дисфункція). З цього знання будуть витікати першочергові завдання та хід соціально-психологічного супроводу.

Зауважимо, що проблема психологічної діагностики сама по собі досить складна, а при роботі з сім'єю – особливо, адже на перший план виступають етичні аспекти. Непросто увійти в закриту систему сімейних відносин, розібратися в причинах неблагополуччя. Але навіть якщо сім'я «впустить» психолога, довіриться йому, необхідно усвідомлювати всю міру своєї

відповідальності, розуміти, заради чого і для чого проводиться діагностика. Діагностика може здійснюватися в двох парадигмах: або як реалізація суб'єкт-об'єктної схеми «діагноз - прогноз - управління», або як спільне пізнання психологом і членами сім'ї особливостей взаємин всередині сім'ї та її відносин з соціальним оточенням. Тільки в другому випадку діагностика буде відповідати принципам соціально-психологічного супроводу. Сутність такої діагностики можна гранично коротко висловити в схемі: діагностика-самопізнання-прийняття рішення про зміну-позитивний розвиток сім'ї та кожного з її членів. В цьому випадку ми маємо справу з принципово іншим підходом: психолог разом з сім'єю відстежує і усвідомлює стан системи внутрішньосімейних стосунків і стосунків сім'ї із зовнішнім світом. Члени сім'ї разом з психологом включаються в пізнання себе і своїх відносин, починають усвідомлювати свої життєві труднощі, активно включаються в рефлексію стану сімейної системи [5].

Діагностика - це початкова ланка процесу психологічного супроводу. Вона повинна органічно поєднувати в собі знання проблемної ситуації і підтримку сім'ї. «Терапевтичний вплив на сім'ю, - пише С. Минухін, - є необхідною частиною сімейної діагностики. Терапевт не може спостерігати сім'ю і ставити діагноз з боку». У цьому процесі активні і психолог, і його клієнти. За образним висловом Т. Шибутані, в діалогічній взаємодії психолога з тими, хто звернувся за допомогою, відбувається «взаємопроникнення картин світу», спільне доброзичливе і зацікавлене відстеження, обговорення і осмислення відносин і способів взаємодії членів сім'ї між собою.

Виокремлюють основні принципи дослідження сім'ї в процесі психологічного супроводу (Н. Осухова).

Перший (основний) – єдність діагностики і психологічної допомоги. Поряд з традиційним завданням психодіагностики - визначенням актуального стану розвитку сім'ї та її членів, процес діагностики слід також використовувати для:

- стимулювання у клієнта мотивації самопізнання і самовдосконалення;
- виявлення недоліків, прогалин у розвитку тих чи інших якостей, здібностей, які важливі для гармонізації стосунків у сім'ї і їх стабілізації;
- прийняття рішення про те, яка психологічна підтримка необхідна і достатня для цієї сім'ї;
- відстеження змін, що відбуваються у відносинах між членами сім'ї на різних етапах психологічного супроводу.

Другий - відмова від нарощування арсеналу психодіагностичних методик і зосередження основної уваги на розробці і застосуванні програм психологічного супроводу (індивідуального та сімейного консультування, систем психотренінгів, створення нових сфер звернення тощо). Тільки в цих випадках діагностична робота матиме сенс і призводить до позитивного результату. Будь-який із застосовуваних при діагностиці прийомів повинен створювати умови для позитивного розвитку сім'ї.

Третій – максимальна приближеність діагностики до природних життєвих умов. Це діагностика в умовах, максимально приближених до повсякденного життя сім'ї. Не випадково багато дослідників проблеми соціально-психологічного супроводу (М. Битянова, О. Волосников, В. Мухіна) звичному терміну «діагностика» віддають перевагу терміну «відстеження», який має на увазі спостереження за діяльністю і поведінкою людини в природному соціальному середовищі.

Четвертий – спрямованість діагностичної роботи перш за все на виявлення наявних у сім'ї і кожного з її членів ресурсів розвитку і самодопомоги.

П'ятий – дослідження сім'ї в її розвитку. Фахівцю важливо знати історію життя сім'ї, сімейні міфи, цінності, правила, стійкі уявлення і відносини як всередині сім'ї (між її членами), так і з зовнішнім середовищем. Знайомство з історією сім'ї в декількох поколіннях допомагає глибше зрозуміти, як в ній прийнято реагувати на несприятливі соціально-психологічні умови, стресові, конфліктні або кризові ситуації - зниженням рівня активності або його підвищенням, об'єднанням сім'ї або роз'єднанням її членів [5].

Звичайно, цілі діагностики змінюються в залежності від області застосування соціально-психологічного супроводу. Метою діагностики при роботі з неблагополучною сім'єю має стати вивчення тих зв'язків, які формуються у сім'ї з оточуючим світом і всередині неї, у взаємодії батьків між собою і з дитиною. Подібне вивчення дозволить розробити перспективну програму роботи з сім'єю і гнучко змінювати її в процесі психологічного супроводу. По ходу роботи учасники процесу намічають орієнтири спільної роботи (бажані і можливі зміни), розподіляють відповідальність (що вони мають намір робити разом, яку функцію виконує і яку роль приймає на себе кожен з них по відношенню до партнера, які правила їх взаємодії, як розподілена відповідальність за процес і результати), а також виявляють межі необхідної і достатньої підтримки.

Для здійснення діагностики-відстеження необхідно мати чіткі орієнтири, тобто уявлення про основні показники благополуччя або неблагополуччя сім'ї, які, як правило, пов'язані з порушенням адаптації до життя.

Висновки. Отже, соціально-психологічний супровід – це:

- один із видів соціального патронажу як цілісної і комплексної системи соціальної підтримки та психологічної допомоги, що здійснюється в рамках діяльності соціально-психологічних служб;

- інтегративна технологія, серцевина якої – створення умов для відновлення потенціалу розвитку і саморозвитку сім'ї та особистості і в результаті – ефективного виконання окремою людиною або родиною своїх основних функцій;

- процес особливого роду буттєвих відносин між супроводжуваними і тими, хто потребує допомоги.

В якості основних характеристик психологічного супроводу виступають його процесуальність, пролонгованість, недирективність, заглибленість в реальне повсякденне життя людини або сім'ї, особливі відносини між учасниками цього процесу.

В процесі психологічного супроводу сім'ї відбувається її адаптація до життя. Ключовим в цьому процесі є момент екзистенціальної життєвої зміни. Важливим є виникаючий у членів сім'ї рівень творчих здібностей, спрямованих на творення нового буття. Соціально-психологічний супровід сім'ї групи особливого ризику - це підтримка сім'ї і кожного з її членів на всіх етапах формування нових відносин людини з собою і світом.

Результатом психологічного супроводу особистості в процесі адаптації до життя стає нова життєва якість - адаптивність, тобто здатність самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах з собою і оточуючими як в сприятливих, так і в екстремальних життєвих ситуаціях. Адаптивність передбачає прийняття життя (і себе як її частини) у всіх проявах, відносну автономність, готовність і здатність змінюватися в часі і змінювати умови свого життя - бути її автором і творцем. Принципи соціально-психологічного супроводу - це гуманне ставлення до сім'ї, кожного її члена і віра в їх сили; кваліфікована допомога і підтримка природного розвитку.

Світ сім'ї є безумовною цінністю; при цьому слід пам'ятати про пріоритет потреб кожної людини, цілей і цінностей її розвитку. Потрібно враховувати той факт, що внутрішній світ людини автономний і незалежний.

Література

1. Алексеева Л.С. Социальный патронаж семьи в системе социального обслуживания: Научно-методическое пособие / Л.С. Алексеева, В.Ю. Меновщиков. – М. : НИИ семьи и воспитания, 2000.
2. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М. : Мысль, 1988.
3. Вебьер В. Важные шаги к помогающему диалогу / В. Вебьер. – СПб. : РАТЭПП, 1998. – С. 69-70.
4. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочюнас. – М. : Смысл, 1999.
5. Осухова Н.Г. Психологическое сопровождение личности в период адаптации к жизненным изменениям. Профориентация и психологическая поддержка – новые возможности занятости / Н.Г. Осухова. – М., 1996. – С. 103-105.
6. Петровская Л.А. Развитие компетентного общения как одно из направлений оказания психологической помощи. Введение в практическую социальную психологию / Л.А. Петровская. – М. : Смысл, 1996. – С. 150-164.
7. Семья как социальный институт и проблемы маргинализации населения. – М., 1998.
8. Столин В.В. Психологические основы семейной терапии / В.В. Столин // Вопросы психологии. – № 6. – 1982. – С. 86-87.

9. Экологический подход. Энциклопедия социальной работы. Пер. с англ. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1994. – Т. 3. – С. 424.

Транслітерація

1. Alekseeva L.S. Social'nyj patronat sem'i v sisteme social'nogo obsluzhivaniya: Nauchno-metodicheskoe posobie / L.S. Alekseeva, V.YU. Menovshchikov. – М. : NII sem'i i vospitaniya, 2000.

2. Bratus' B.S. Anomalii lichnosti / B.S. Bratus'. – М. : Mysl', 1988.

3. Veb'er V. Vazhnye shagi k pomogayushchemu dialogu / V. Veb'er. – SPb. : RATEHPP, 1998. – S. 69-70.

4. Kochyunas R. Osnovy psihologicheskogo konsul'tirovaniya / R. Kochyunas. – М. : Smysl, 1999.

5. Osuhova N.G. Psihologicheskoe soprovozhdenie lichnosti v period adaptacii k zhiznennym izmeneniyam. Proforientaciya i psihologicheskaya podderzhka – novye vozmozhnosti zanyatosti / N.G. Osuhova. – М., 1996. – S. 103-105.

6. Petrovskaya L.A. Razvitie kompetentnogo obshcheniya kak odno iz napravlenij okazaniya psihologicheskoy pomoshchi. Vvedenie v prakticheskuyu social'nuyu psihologiyu / L.A. Petrovskaya. – М. : Smysl, 1996. – S. 150-164.

7. Sem'ya kak social'nyj institut i problemy marginalizacii naseleniya. – М., 1998.

8. Stolin V.V. Psihologicheskie osnovy semejnoy terapii / V.V. Stolin // Voprosy psihologii. – № 6. – 1982. – S. 86-87.

9. EHkologicheskij podhod. EHnciklopediya social'noj raboty. Per. s angl. – М. : Centr obshchechelovecheskih cennostej, 1994. – Т. 3. – С. 424.

Мищенко Н.В., Ковалева Е.В., Иванов О.Г.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ И СИСТЕМНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ПОДДЕРЖКА ЛИЦ С КРИЗИСНЫМИ СОСТОЯНИЯМИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО СОЦИУМА

В статье раскрыты особенности психологического сопровождения и системной социальной поддержки лиц с кризисными состояниями в условиях современного социума. Показано, что социально-психологическое сопровождение – это один из видов социального патронажа как целостной и комплексной системы социальной поддержки и психологической помощи, осуществляемый в рамках деятельности социально-психологических служб; интегративная технология, задача которой – создание условий для восстановления потенциала развития и саморазвития семьи и личности и, в результате, – эффективного выполнения отдельным человеком или семьей своих основных функций; процесс особого рода бытийных отношений между сопровождающим и теми, кто нуждается в помощи. Отмечается, что в качестве основных характеристик психологического сопровождения выступают его процессуальность, пролонгированность, недирективность,

погруженность в реальную повседневную жизнь человека или семьи, особые отношения между участниками этого процесса.

Ключевые слова: *личность, семья, психологическое сопровождение, социальная поддержка, кризисные состояния.*

Mischenko N.V., Kovaleva O.V., Ivanov O.G.

PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND SYSTEMIC SOCIAL SUPPORT OF PERSONS WITH CRISIS STATES UNDER THE CONDITIONS OF MODERN SOCIUM

The article reveals the features of psychological support and systematic social support for persons with crisis conditions in the conditions of modern society. It is shown that social and psychological support is one of the types of social patronage as an integral and integrated system of social support and psychological assistance, carried out within the framework of the activities of socio-psychological services; integrative technology, the task of which is to create conditions for restoring the development potential and self-development of the family and the individual and, as a result, effective performance by individual individuals or families of their basic functions; a process of a special kind of being-relationship between the attendant and those who need help. It is noted that the main characteristics of psychological support are its process, prolongation, non-directivity, immersion in the real everyday life of a person or family, special relations between participants in this process.

Key words: *personality, family, psychological support, social support, crisis conditions.*

Мищенко Наталія Василівна – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля;

Ковальова Олена Володимирівна – старший викладач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля;

Іванов Олег Георгійович – магістрант спеціальності «Практична психологія» Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.

УДК 159.92

Морозова О.В., Обозна О.В.

ПРОБЛЕМА НЕКОНСТРУКТИВНИХ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ПОДРУЖЖЯ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

В статті розкрито особливості неконструктивних життєвих стратегій подружжя у соціально-психологічному вимірі. Наведено критерії систематизації, за якими зроблено класифікацію життєвих стратегій подружжя: за ступенем усвідомлення – свідомі і несвідомі; за спрямованістю змін, що відбуваються – прогресивні, регресивні (конструктивні, деструктивні); за характером активності подружжя – активні, реактивно-